

Hernieuwd natuurgebied in opmars

door dr. P. Zonderwijk

Het zal velen zijn opgevallen, dat de flora van de wegbermen zich plaatselijk aardig herstelt. De reden hiervan is, dat men er op veel plaatsen in ons land van overtuigd raakt, dat het wegspuiten van kruiden en het intensief maaien van het gras, bepaald geen methode is om de natuur in zijn gegeven verscheidenheid recht te doen. Bovendien zijn de kosten van de voorheen gevolgde methode erg hoog.

Wanneer men langs onze wegen - waarvan de bermen zo'n 30 à 40.000 ha. beslaan - een beheerssysteem toegepast vergelijkbaar met dat van het hooiland van voorheen, dan blijkt dat de natuurlijke concurrentie van de kruiden zó groot is, dat de grassen in belangrijke mate in hun ontwikkeling worden geremd. Hierdoor wordt het geheel aan produktie lager dan die van een grasmat die uitsluitend uit Gramineeën bestaat.

In de landbouw treffen wij vrijwel geen hooiland meer aan en zeker niet kruidenrijk. De lof die vroeger door natuurliefhebbers over het grasland werd gezongen, had op het kruidenrijke hooiland betrekking. Men kan hierover lezen in het Verkade Album 'De Bonte Wei', die onlangs in ongewijzigde herdruk is verschenen.

Wanneer het mogelijk is, dat een gedeelte van deze vroegere variatie aan soorten een plaats kan krijgen in de grasbermen langs de wegen, kan dit als een belangrijk natuurverrijkend element worden gezien.

Een analyse over het aantal planten dat langs de wegen zou kunnen optreden wees uit dat het hier om ca. 450 soorten gaat oftewel ongeveer een derde van de totale Nederlandse wilde flora. Het is al gebleken, dat bij een aangepast maaibeheer ook minder algemene en zeldzame soorten in grote mate terug kunnen komen. Zo zijn Engelse alant, Zwolse anjer, Grote pimpernel, Vijfdelig kaasjeskruid en Bunias op een aantal plaatsen waargenomen.

Terwijl voorheen bij de aanleg van wegen de vruchtbare grond als afdek materiaal werd gebruikt, is thans het principe van schrale grond gaan gelden, die niet alleen weinig produktie (dus lage onderhoudskosten) geeft, maar tegelijkertijd ook een grote variatie aan soorten. De begroeiing blijft overigens, althans in verreweg de meeste gevallen, niet het hele jaar ongemoeid! Eén, twee of soms drie keer per seizoen wordt de vegetatie gemaaid en moet het maaisel van de bermen worden afgevoerd. Dit laatste is kostbaar en niet altijd mogelijk, maar deze handeling heeft wel tot gevolg dat de vruchtbaarheids-toestand ter plaatse afneemt, waardoor op de duur toch aan de eisen van een gevarieerde begroeiing wordt voldaan.

Aan de hand van de voornaamste, aspektbepalende soorten, zoals bijv. Fluitekruid op een kleigrond of Biggekruid op een zandgrond, wordt het gewenste moment van maaien aangegeven. De praktikus kan dan bij de organisatie van zijn maaierwerk zoveel mogelijk met de wensen van een optimale bloei en ontwikkeling van de kruiden rekening houden. Vooral op zwaardere grond kan dit moment niet altijd worden afgewacht als de begroeiing tot aan de zône vlak langs de weg optreedt, omdat dan de bermplankjes, waarin de reflectoren bevestigd zijn, onzichtbaar zouden worden. Reeds



grote pimpernel



fluitekruid

vóór het aangegeven tijdstip - voor Fluitekruid is dit bijvoorbeeld kort na 15 juni - zal op die plaatsen de eerste meter dan al moeten zijn gemaaid.

De bedoeling is om op grond van de natuurlijke verspreiding van de plantensoorten in ons land tot een gedetailleerd schema te komen van het gewenste moment voor een maaibeurt. Het zomeraspect van onze wegbermen kan bij een juiste keuze van het maai-tijdstip ook duidelijk worden verfraaid en tot in september toe aan de weg door het landschap een kleurig beeld geven.

Het is al gebleken dat men niet pessimistisch behoeft te zijn over het ter plaatse (terug)komen van de soorten. Naarmate de bespuitingen met groeistoffen zijn afgenomen en de intensiteit van het zogenaamde ordelijk houden van de grasmat - door deze zo kaal mogelijk te maaien - is verminderd, hebben tal van soorten reeds bewezen in de berm een toevluchtsoord te kunnen vinden. De mogelijkheid wordt zelfs al onder het oog gezien om zeldzame soorten in hun ontwikkeling langs de rijkswegen door middel van afzonderlijk beheer te optimaliseren.

Met een toenemende variatie aan plantensoorten en bloeiende bloemen gaat ook een grotere rijkdom aan dierlijk leven, in het bijzonder van insecten, een belangrijke rol meespelen. Allerlei soorten uit verschillende insectengroepen, die relatief zeldzaam waren geworden, komen nu plaatselijk weer tot

ontwikkeling. Dit is vooral van belang voor soorten, die tijdens een deel van hun leven obligaat aan specifieke plantensoorten gebonden zijn. Op haar beurt profiteert de herpetofauna weer van hun aanwezigheid. Dankzij de toenemende bereidwilligheid van functionarissen van rijk, provincie en gemeenten die met het onderhoud van wegbermen zijn belast om aan deze zienswijze aandacht te besteden, mag voor de toekomst een steeds grotere bloemenweelde in deze semi-natuurgebieden worden verwacht.

Het is niet juist om de natuur in het vrije landschap (buiten de bebouwde kom) een handje te helpen door hier mengsels van kruidensoorten uit te zaaien. Wanneer men de gewenste flora plaatselijk toch wat op gang zou willen helpen, kan hier uitsluitend aan die soorten worden gedacht die ter plaatse voorkomen of voorkwamen. Hierbij moet nog worden opgemerkt, dat het type van eenzelfde plantensoort in het ene gebied kan afwijken van dat in een andere streek. Dit geldt in het bijzonder bij vergelijking van zaad dat hier te lande is gewonnen en dat bijv. uit zuid-Frankrijk afkomstig is. Aan het uiterlijk behoeft dit onderscheid niet zichtbaar te zijn, maar het gedrag in kieming en opgroei kan wel degelijk verschillen. Van op de markt aangeboden mengsels met een grote verscheidenheid aan soorten is overigens al lang bekend, dat daarvan slechts weinig soorten tot ontwikkeling kunnen komen. Een waardevol terrein, waarop in het verleden o.a. door prof. Westhoff al eens is geweest, vormt het planten- en dierenrefugium van de Nederlandse Spoorwegen. Waar hier voorheen de vrijheid bestond om door middel van bespuitingen ook planten buiten het directe ballastbed en op de emplacementen te bestrijden, is het thans zover, dat zelfs begroeiingen van bramen langs de spoorlijnen door de N.S. niet meer als bestrijdings-objekt worden gezien. Ook de drang tot bespuiting van het gehele emplacement neemt gelukkig wat af en zal volgens de nieuwere voorschriften worden beperkt tot die gedeelten, welke als rangeerterrein dienst doen of als zgn. opstelspoor worden gebruikt.



pluinvoetbij

Wat dit laatste betreft betekent dit, dat in het bijzonder op zandige emplacements een belangrijk herstel van graafbijen en graafwespen mag worden verwacht. Het behoeft ons dan ook nauwelijks te verwonderen, dat de Bijenwolf na jaren van afwezigheid opnieuw werd teruggevonden op een zandig emplacement in de Peel. Op die plaatsen en tussen bestratingen die hun functie thans goeddeels hebben verloren, vindt men ook de kolonies van de prachtige pluimvoetbijen. Rupsdoders, vliegendoders en keverdoders vliegen af en aan met hun verworven prooiën. De flora is op deze plaatsen ook kenmerkend. Naast een reeks algemene soorten treden hier ook bijv. Riempjes op.

Het is opvallend, hoe langs de lijnen de nog aanwezige of zich weer herstellende flora luistert naar de reeds in 1927 aangegeven in-



kroonkruid

deling in plantengeografische districten. Wanneer de spoorlijnen de rivieren naderen, treedt Kroonkruid op en plaatselijk zelfs in een zeer weelderige ontwikkeling. De plant groeit soms tot aan het fietspad langs de lijn of over de stenen van het grintbed en schuwt de grote hitte niet, maar bloeit dan nog uitbundig. Tot de soorten die daar lang niet zeldzaam zijn, behoren o.a. Vijfdelig kaasjeskruid, Zwarte toorts, Zeepkruid, Schaafstro en Zandwolfsmelk.

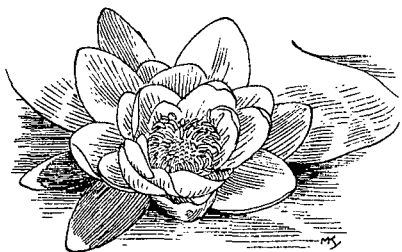
In dit ca. 7000 ha grote, door het hele land verspreid liggende en toch aaneengesloten natuurgebied, waar hoogstens plaatselijk eens wordt gebrand maar verder geen ingrepen in de vegetatie plaats hebben, kan in principe bijna de helft van onze wilde flora voorkomen. Flora en fauna vinden hier evenals langs de grote verkeerswegen een wijkplaats, van waaruit zij weer andere gebieden kunnen bevolken.

Van de flora en de fauna in onze watergangen valt in de toekomst meer diversiteit te verwachten, wanneer bij de onderhoudstechnieken voor beheersing van de plantengroei meer rekening wordt gehouden met andere functies die aan het water moeten worden toegekend dan tot nu toe op menige plaats het geval is.

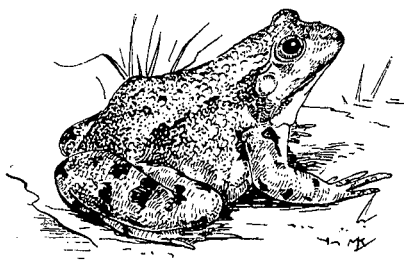
Uitvoerig onderzoek naar de gevolgen van de voor de praktikus goedkope manier van onderhoud, nl. het gebruik van persistente onkruidbestrijdingsmiddelen, heeft uitgewezen, dat de neveneffecten van een dergelijke toepassing onaanvaardbaar moeten worden geacht. Het reinigen van de sloot door middel van werktuigen kan een belangrijke aanzet



zwarte toorts



waterlelie



groene kikker

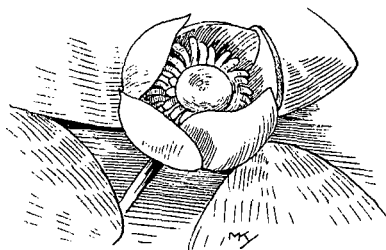
geven tot een jaarlijkse vernieuwing van de plantengemeenschap volgens het patroon dat ook in het verleden heeft bestaan. Bij dit mechanische beheer speelt op veel plaatsen echter de gedachte aan zekerheid van watertoevoer- en afvoer, te verkrijgen door een schone sloot, nog een te overheersende rol. Wanneer schouwdata voorschrijven, dat de sloot op een aantal momenten per jaar vrij moet zijn van waterplanten - hiermee wordt beoogd dat de afstroming van water ook bij onverwachte extreem grote toevoer gegarandeerd blijft - houdt deze maatregel een aanzienlijk verlies in algemeen biologisch opzicht in. Levenscycli worden tengevolge van ondeskundigheid onderbroken, waardoor soorten die de waterafvoer sterker belemmeren de boventoon kunnen gaan voeren en het systeem aldus zichzelf in stand houdt. Wanneer werktuigen worden gebruikt, die met volledig gesloten bakken het plantemateriaal en de modder op de slootkant halen, treden met betrekking tot de fauna gevoelige verliezen op. Men denke hierbij bijv. aan de larven van slootbewoners die er een meerjarige levenscyclus op na houden. Steeds moet een ontsnappingskans aanwezig zijn.

Mede door de overheidsbescherming sedert okt. 1973 van o.m. de amfibieën dient er ten aanzien van kikkers en salamanders voor te worden gewaakt dat zij in het voorjaar niet door willekeurige onderhoudsmaatregelen in hun ontwikkeling worden belemmerd. De ingrepen met chemische middelen met korte werkingsduur zijn hieraan wat hun periode van toepassing betreft, dan ook aangepast.

Het mooiste zou zijn, dat elke vorm van reiniging van een watergang aan het einde van het groeiseizoen plaats heeft. Dit is helaas om verschillende redenen in lang niet alle gevallen mogelijk.

Onderzoek is tegenwoordig ook gaande naar biologische mogelijkheden van waterplantenbeheersing. Een herbivore vis, de Chinese graskarper, die geweldige hoeveelheden waterplanten verslindt, maar die zich in ons land niet kan voortplanten, lijkt een mogelijkheid te bieden om op praktijkschaal te worden ingezet. Uiteraard zal het uitzetten van deze vis, waarvoor per geval altijd toestemming door het Ministerie van Landbouw en Visserij moet worden verleend, niet tot gevolg mogen hebben dat de vissen in de natuurreservaten terecht komen.

Aantrekkelijk is, dat de graskarper weinig interesse vertoont voor de consumptie van landschappelijk fraaie planten zoals Witte waterlelie en Gele plomp. Ook wordt de mogelijkheid onderzocht of door het stimuleren van dergelijke planten met drijvende bladeren, een minder welige groei van sub-



gele plomp



hondsdrif



muurpeper

merse soorten, zoals Waterpest, kan worden bewerkstelligd.

In feite mag het enige doel van het onderhoud van een watergang niet zijn: 'de schone sloot', maar een dusdanige regulering van een spontaan optredende flora al naar de grondsoort, chemische samenstelling van het water enz., dat het water in geval van wateroverlast toch kan worden geborgen en in tijden van droogte de agrariër voldoende afstroming naar het betrokken gebied garandeert.

Terwijl tot dusver over het herstel van flora en fauna buiten de bebouwde kom is gesproken, moet tenslotte nog een nieuwere ontwikkeling worden genoemd. Men vraagt zich bij het beheer van stedelijk groen nl. af of alle gazons wel altijd geheel vrij van onkruiden moeten zijn. Madeliefjes worden hierbij dan tot de onkruiden gerekend. En ook of de ondergrond van elke beplanting wel zo absoluut kaal moet zijn.

Deze gedachte is enerzijds het gevolg van een onplezierig gevoel bij velen tengevolge van intensieve bespuitingen tegen onkruiden; anderzijds een verlangen naar een meer alternatief beheer zonder dat dit in een wanordelijke toestand overgaat. Met betrekking tot een vorm van ondergroei in sommige beplantingen in het bijzonder van het zgn. bosplantsoen, is de vraag of tal van wilde planten hier geen belangrijke functie kunnen vervullen, steeds aktueller aan het worden. En wat zouden over de grond kruipende soorten als Zilver schoen, Kruipende boterbloem, Hondsdraf e.d. of van nature laagblijvende planten, als Muurpeper hier geen aantrekkelijk bodembedekkende functie kunnen hebben! De overgang van het vlakke grasveld naar de opgaande heesters zou dan geleidelijker en natuurlijker kunnen zijn.

Zou dit principe ook niet verschillende wilde planten meer onder de aandacht van het publiek, in het bijzonder van kinderen, kunnen brengen? Zou de opgaande beplanting, die rustgevend moet werken, als geluidsdemper dient of om het uitzicht op het verkeer te ontnemen, in de woongebieden langs de binnenduinrand plaatselijk niet aantrekkelijker kunnen zijn met een ondergroei van een hele groep van wilde planten, die daar van nature in het duinbos ook voorkomen?

Hierbij kan men denken aan Fluitekruid, Look zonder look, Stinkende gouwe en dergelijke soorten. Tot dusver heeft men bij de stadsverfraaiing vrijwel uitsluitend aan de hulp van gecultiveerde of exotische soorten gedacht. Maar bij die objecten moet ook de wilde flora voor zover deze perspectieven inhoudt, een kans worden gegeven.

In geen van de aangegeven beheersobjecten mag de drang tot het doen herleven van de wilde flora en fauna ontaarden in een situatie, waarbij de gewenste begroeiing overgaat in een ruigte met distels en brandnetels. Een geordende wijze van beheer van wilde vegetaties op grond van kennis der individuele soorten en van hun wetmatigheden in gemeenschappelijk verband, kan slechts het uitgangspunt zijn om vele niet-ingewijden te overtuigen van de nuttige eigenschappen en het bestaansrecht van de wilde flora. Zelfs zou dit dan in een aantal gevallen voor hen aannemelijk kunnen worden gemaakt tegen de achtergrond van de beschikbare budgetten.

Adres van de schrijver:

Tekeningen: M.J.Ch. Kolvoort

LITERATUUR

P. Zonderwijk: Natuurbehoud op het spoor. Nat. beh. 5, nr 2; mei 1974